

ONG TARAQQIYOTI VA ONGSIZLIK

Azizov Dostonbek Sobir o'g'li

- *"University of economics and pedagogy"NOTM,*

"Pedagogika" kafedrasi assistenti

azizovdostonbek92@gmail.com

+998978008043

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ongning paydo bo'lishi, shakllanishi va taraqqiyoti jarayonlari falsafiy, psixologik hamda neyropsixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Ong va ongsizlikning o'zaro munosabati, ularning inson faoliyatidagi roli, shuningdek, zamonaviy ilm-fan ushbu hodisalarga qanday izohlar berayotgani ko'rib chiqiladi. Maqolada Sigmund Freyd, Karl Gustav Yung, I.P. Pavlov, A.N. Leontyev kabi mutafakkirlar qarashlari tahlil qilingan. Shuningdek, ongni rivojlantirishning ijtimoiy, madaniy va biologik omillari, ongsizlikning xulq-atvor, qaror qabul qilish va ijodiy jarayonga ta'siri ilmiy dalillar asosida yoritiladi. Tadqiqot xulosalari inson psixologik kamoloti hamda shaxs taraqqiyotida ong va ongsizlikning o'rni muhim ekanligini ko'rsatadi.*

KIRISH

Inson tafakkurining eng murakkab va sirli jihatlaridan biri bu — ong va ongsizlik hodisalaridir. Insoniyat tarixida ushbu tushunchalar qadim falsafadan tortib zamonaviy neyrofanlargacha bo'lgan jarayonda turlicha izohlangan. Ong – bu insonning o'zini, atrof-muhitni anglash qobiliyati, ongli ravishda maqsad qo'yish va uni amalga oshirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Ongsizlik esa ko'pincha ongli nazoratdan tashqari bo'lgan, biroq inson xulqi va psixik faoliyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan jarayonlar sifatida baholanadi.

Insonning ijtimoiy taraqqiyoti, shaxsning shakllanishi, ijodkorlikning paydo bo'lishi, hatto kundalik qaror qabul qilish jarayonida ong va ongsizlikning o'zaro aloqasi o'ta muhimdir. Shu bois ularni ilmiy nuqtai nazardan chuqur tahlil etish inson ruhiyati haqidagi tasavvurlarni yanada boyitadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – ong taraqqiyoti va ongsizlik hodisasining mazmuni, ularning o'zaro munosabati hamda zamonaviy ilm-fandagi izohlarini tahlil qilishdan iborat.

Ongsizlik (psixologiyada) — ong ishtirokisiz sodir bo'ladigan ruhiy jarayon va holatlar. Ongsizlik ko'pincha, badan harakatida, xotirasida, xayolida namoyon bo'ladi. Real mavjud, lekin sezilmaydigan qo'zg'atgichlar vujudga keltiradigan javob ta'sirotlarida, asli ongi paydo bo'lib, takrorlanishi natijasida

avtomatlashib ketgan harakatlarda va boshqa holatlarda ro'y beradi. Mas odam o'z o'yxayollariga cho'mgan holda uyiga qaytadi va har holda yo'ldan adashmasdan keladi. Agar u biror xavfni sezib qolsa, bu xavfning sababi va qandayligini hali anglamasdan turib ham, himoya harakatini qiladi. Bemor psixikasida vujudga keladigan alahlash, gallyusinatsiya kabi patologik hodisalar, uxlash, gipnoz vaqtida, lunatizm chog'ida yuz beradigan psixik faoliyat ham ongsizlik holatiga kiradi. Freyd ongsizlikni sof irratsionalistik tarzda talqin etadi. Uning fikricha, ong bilan ongsizlik o'rtasida murossasiz qarama-qarshilik bor. Insonning butun xatti-harakati ana shu qarama-qarshilik bilan belgilanadi. Ongsizlikni odam anglashga va payqashga jur'at etolmaydi, u insondagi azaliy mayllar maskanidir.

Ong — psixik faoliyatning oliy shakli. U faqat insonga xos fenomendir. Ong, uning mohiyati masalasi eng qadimgi muammolardan biri. Ongni dastlab diniy va mifologik qarashlar doirasida tushuntirishga uringanlar. Ongni diniy tushuntirish uni ilohiy hodisa, xudo yaratgan mo'jiza tarzida talqin qilishga asoslanadi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqlning namoyon bo'lish shakli tarzida tavsiflanadi. Bunday qarashlarning ildizi juda qad. bo'lsada, ular hamon o'zining ko'plab tarafdorlariga ega. Kimki olam va odam yaratilganligini tan olar ekan, ong ham yaratganning qudrati deb hisoblaydi.

Ongning mohiyatini izohlashda 2-yo'nalish — bu ong moddiy olamni inson miyasida aks etishi deb tushunish, uni inson tanasi faoliyati bilan bog'lab talqin etishdir. Ayni vaqtda materialistik yo'nalish nomini olgan bunday yondashuvlar doirasida ongning mohiyatini buzib talqin qilish hollari ham paydo bo'ldi. Vulgar materializm deb nom olgan oqim namoyandalarining fikricha, xuddi jigar safroni ishlab chiqargani kabi, miya ham ongni ishlab chiqarar emish. Bunday yondashuv natijasida ong ideal emas, moddiy hodisa degan xulosa kelib chiqadi. Vaholanki, safroni ko'rish mumkin, ammo ongni ko'rib ham, ushlab ham bo'lmaydi. Aslida ong tarixi insonning inson bo'lib shakllana boshlashi tarixi bilan bog'liqdir. Inson ham biologik, ham ijtimoiy mavjudot ekan, demak, ong ham biologik va ijtimoiy taraqqiyot mahsulidir. Ong insonning fikr va hislari, sezgilari, tasavvurlari, irodasi va karashlaridan tashkil topgan. O'z-o'zini anglash, xotira, iroda, nutq ongning asosiy jihatlaridir.

Hozirgi zamon fani ong materiyaninguzoq davom etgan evolyusiyasining natijasi ekanligini tan oladi. Materiya, tabiat hamma vaqt mavjud bo'lib kelgan, inson esa moddiy dunyoning nisbatan so'nggi taraqqiyotining mahsulidir. Materiya taraqqiyoti, fikrlay oladigan insonning paydo bo'lishi uchun bir necha million yillar kerak bo'lgan. Ong tabiat taraqqiyoti mahsuli, materiyaning xossasidir, barcha materiyaning emas, balki oliy darajada tashkil topgan materiyaning, ya'ni inson miyasining mahsulidir. Lekin ongning

bo'lishi uchun miyaning o'zigina bulishi yetarli emas. Ong insonni qurshab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'langan va shu muhitning ta'sirida faoliyat ko'rsata oladi.

Ong — bu sub'ektning dunyo va undagi o'z o'zni haqidagi tasavvuri, uning ichki aqliy tajribasi haqida hisobot berish qobiliyati bilan bog'liq va birgalikdagi faoliyatni oqilona tashkil etish uchun zarurdir[1]. Ong aqliy faoliyat shakli va oliy nerv faoliyati elementi, uning asosini miya tashkil etadi.

Ong — bu inson miyasining biologik funktsiyasi, degan fikr mavjud bo'lib, u odamga atrofidagi dunyo va o'zi haqida qandaydir tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi. Ong mexanizmi inson evolyutsiyasi natijasida shakllangan. Ushbu mexanizmning fiziologiyasi to'liq tushuntirilmagan. Nevrologlar orasida ong ma'lum darajada bir qator hayvonlarga, sutemizuvchilar, qushlar, sefalopodlar va boshqalarga xosdir, degan fikr mavjud.

Ong keng ma'noga ega bo'lgan tushunchadir. Ong quyidagilarni anglatishi mumkin:

behush holatlardan (chuqur uyqu, hushidan ketish va boshqalar) farq qiladigan „uyg'onish“ holati;

o'z tajribalari va xatti-harakatlari to'g'risida hisobot berish qobiliyatini nazarda tutadigan „aql-idrok“ holati;

sub'ektiv tajriba hodisalari majmui, jumladan, aks ettirish, o'z-o'zini anglash;

dunyo haqidagi muayyan munosabat va g'oyalar tizimi.

Akademik E.N.Sokolov ongni „shaxsiy (sub'ektiv) tajribalar oqimi ya'ni tasvirlar, fikrlar, niyatlar va his-tuyg'ularning o'zgarishi“ deb ta'riflagan. "Miya tuzilmalarida paydo bo'ladigan ong — bu tashqi kuzatuvchiga erishib bo'lmaydigan shaxsiy xususiyatdir.

Madaniy-tarixiy yondashuvga ko'ra, ongning o'ziga xos xususiyati shundaki, ijtimoiy-tarixiy amaliyot elementlari obyektiv voqelik va ong o'rtasidagi oraliq bo'g'in bo'lib, dunyo haqida obyektiv (umumiy qabul qilingan) g'oyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Predmet Ongli hodisalar (sezgilar, tasavvurlar, hislar, g'oyalar) va harakatlar

Vakillar Vilgelm Vundt, Uilyam Jeyms, Frans Brentano, Edvard Bredford Titchener,

Ong psixologiyasi yaxlit yondashuv emas edi. Aksincha, bu psixologiyani „to'g'ridan-to'g'ri tajriba“ fani sifatida qarashda umumiy mavzu va kelishuv bilan birlashtirilgan bir nechta tadqiqot paradigmalarining yig'indisi edi (V. Vundt).

Ogning funksional psixologiyasi

Vakillar: Uilyam Jeyms

Funktsional psixologiya (ingliz. functional psychology) — XIX asr oxiri XX asr boshlarida Amerika Qo'shma Shtatlari psixologiyasidagi yo'nalish. Psixologik tadqiqot predmetini psixik jarayonlar, ongni xulq-atvorda, atrof-muhitga, amaliy vaziyatlarga moslashish (moslashish) funktsiyalari e'lon qilgan.

Jeyms „ong oqimi“ metaforasidan foydalangan, u ruhiy hodisalarning dinamikasini qamrab olgan. Shunga ko'ra, analitik introspeksiya o'zining evristik qiymatini yo'qotdi: agar analitik introspeksiya aktida bo'lgan ong oqimi to'xtatilsa, u o'z xususiyatlarini yo'qotdi, ruhiy hayot haqiqatining o'lik „tilimi“ ga aylandi. Psixologiyaning maqsadi Jeyms ongning adaptiv funktsiyasini o'rganishga ishongan. Jeymsning fikricha, ong murakkab muhitda yashovchi insonning hayotiy funktsiyasidir. Jeyms ongning „shaxsiy“ o'lchovini kiritdi, ongli tajriba doimo „meniki“, „menga tegishli“ deb boshdan kechiriladi, deb hisoblaydi.

Ong psixologiyasi mustaqil fan sifatida ilmiy psixologiyaga asos soldi. Ruhiy hodisalar sinfini asossiz ravishda toraytirib, ularni faqat ongli tajriba bilan cheklab qo'ygan holda, ong psixologiyasi psixika faoliyatining ko'plab qonuniyatlarini shakllantirdi, ular bugungi kungacha rad etilmagan.

Jeyms uchun ong o'zgaruvchan sharoitlarda omon qolish uchun tabiat tomonidan yaratilgan moslashuvchan harakat edi. V.Jeymsning fikricha, ong planar rasm emas, balki faqat qisqa muddatli xotira qonunlari asosida to'xtatilishi mumkin bo'lgan ba'zi o'zgaruvchan, doimiy funktsional harakatlar oqimi.

Oqim chegaralanish xususiyatiga ega. Oqimning yana bir muhim xususiyati bor — u yo'naltirilgan obyektlarni tanlash, selektivlik. Jeymsning fikriga ko'ra, ong va e'tiborning tanlab olish xususiyati bitta va bir xil. Ya'ni, diqqat uzluksiz, o'zgaruvchan, sof individual va tanlangan oqimdir. Diqqatning fiziologik shartlari quyidagilardan iborat:

1. Kortikal (g'oyaviy) markazning tashqi hissiy stimulyatsiya bilan qo'zg'alishi diqqat deb ataladigan preperseptsyani (diqqat obyektni kutish) hosil qiladi. Oldindan idrok etish (tasvirni yaratish) — kerakli obyektning idrok etish (idrok etish) ning yarmi. Ya'ni, sodda qilib aytganda, biz faqat o'zimiz idrok etgan narsalarni ko'ramiz.

2. Sezgi organi tashqi taassurotlarni eng aniq idrok etishga moslashtirilishi kerak (tegishli mushak apparatini moslashtirish orqali). Moslashuvchan harakatlar holatida diqqatni jalb qilishning organik tuyg'usi paydo bo'ladi, biz buni odatda o'z faoliyati hissi deb hisoblaymiz. Demak, sezuvchanligimizni hayajonlantirishga qodir bo'lgan har bir obyekt sezgi a'zolarining moslashuviga va natijada faollik tuyg'usiga va ongda bu obyektning ravshanligini oshiradi.

Jeymsga ko'ra diqqat mexanizmlari diqqatning o'zboshimchalik darajasiga bog'liq. Ixtiyorsiz diqqat sezgilarni sozlash, sensibilizatsiya, qon aylanish tizimidagi o'zgarishlar va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ya'ni o'zining katta farqiga erishish uchun rag'batga moslashtirilgan qiymatga ega bo'lgan narsa. Ixtiyoriy diqqat masalasida gap atrof-muhitga nisbatan tayyorlik holatini, oldindan sezish holatini, muammoni hal qilish sharoitida zaif signalni topish va tanlashni kutishni shakllantiradigan g'oyaviy markaz haqida ketmoqda.

Ongning tizimli psixologiyasi

Strukturaviy psixologiya — bu funktsional psixologiyaga qarshi bo'lgan o'zining psixologiyasini belgilash uchun E. Titchener tomonidan kiritilgan atama.

Strukturaviy psixologiya metodi analitik introspeksiya — kechinmalarni ong elementlari nuqtai nazaridan tavsiflashdir.

Uning asosiy mualliflari Vilgelm Vundt (1832-1920) va Edvard Bredford Titchener (1867-1927).

Psixologiyaning asosiy vazifasi (V. Vundt) — ongning bevosita tajribasini elementlarga ajratish, elementlarning bir-biri bilan aloqalarini ajratish va bu bog'lanishlar qonuniyatlarini aniqlash. Ongning elementlari sezgilar, tasavvurlar va hislardir.

Barcha turdagi his-tuyg'ularning tavsifi, o'z navbatida, koordinata o'qlaridan iborat uch o'lchovli makonga mos keladi:

zavqlanish — norozilik;

kuchlanish — tushirish;

qo'zg'alish — xotirjamlik.

Psixikaning asosiy jarayonlari, ong ijodiy sintezining natijasi bo'lgan jarayonlar:

obyektiv voqelikni hislar orqali to'g'ridan-to'g'ri aks ettirish jarayoni (idrok yoki idrokning o'zi nima) ong o'z-o'zini tashkil qilish imkoniyatlarini o'z elementlarining oddiy yig'indisidan sifat jihatidan boshqacharoq darajada ro'yobga chiqaradigan va aqliy elementlarning mazmunli va tartibli to'plamlarini (appersepsiya) shakllanishiga olib keladigan faol jarayon.

Vundtning strukturaviy psixologiyasi bilan bir vaqtda Frants Brentano (1838-1917) tomonidan ong aktlari nazariyasi ishlab chiqildi. Undagi asosiy mavzu ongning mazmuni va tuzilishi emas, balki ong faoliyati edi. Brentano ham psixikaning birliklarini topishga harakat qildi, lekin ularni elementar aqliy harakatlarda topdi. Brentano o'zining „Psixologiya empirik nuqtai nazardan“ fundamental asarini 1874-yilda nashr etdi.

Vundt va Brentano ta'siri ostida ong psixologiyasida o'ziga xos yo'nalish — Vyurtsburg maktabi paydo bo'ldi, uning vakillari fikrlash muammosiga e'tibor qaratdilar.

Ong psixofiziologiyasi

F. Krik va K. Koch tomonidan taklif qilingan ongning neyrobiologik modelida „ong neyronlari“ miya poyasining retikulyar shakllanishi va talamusning retikulyar shakllanishi signallari ta'sirida. Birinchisi global ongni belgilaydi va uning yopilishi, „ong neyronlarini“ inaktivatsiya qilish, ongsiz holatga olib keladi. Ikkinchisi ma'lum bir „ong moduli“ ni ta'kidlab, uni diqqat obyektiga aylantirib, „ongni qidirish nurini“ tashkil qiladi. „Ongni qidirish nuri“ ni bir moduldan ikkinchi modulga o'tkazish diqqat obyektlarining o'zgarishini ta'minlaydi.

Ong va ma'lumot

Muammolarni hal qilish bilan bog'liq ma'lumotlarni yig'ish, to'plash, yodlash va qayta ishlash harakatlari va jarayonlari, shu jumladan ong sohasida amalga oshirilgan va amalga oshirilgan ijodiy, ongsizda bunday muammolarni hal qilishning o'z-o'zidan jarayonlarini boshlashi mumkin. Ushbu jarayonlarning ishlash natijalari ong sohasidagi axborotni qayta ishlash jarayonlariga sezilmaydigan ta'sir ko'rsatishi va sezgi tushunchalari shaklida ongga kirishi mumkin.

XULOSA

Ong va ongsizlik inson psixikasining ajralmas ikki qatlami bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi. Ong insonning ijtimoiy faoliyati, maqsad qo'yishi va ongli qaror qabul qilish jarayonini boshqarsa, ongsizlik inson xulqining yashirin, avtomatik hamda instinktiv jihatlarini belgilaydi. Falsafiy, psixologik, neyrobiologik yondashuvlar ushbu ikki tushunchani turli nuqtai nazardan tahlil qilsa-da, ularning barcha qarashlarida ong va ongsizlikning o'zaro dialektik bog'liqligi e'tirof etiladi.

Zamonaviy ilm-fan inson xatti-harakatining katta qismi ongsiz jarayonlar orqali boshqarilishini isbotlamoqda. Shu bilan birga, ongni rivojlantirish, tafakkurni mustahkamlash, refleksiya qobiliyatini oshirish shaxs kamolotida beqiyos ahamiyatga ega. Shunday qilib, ong va ongsizlikni chuqur o'rganish insonni to'laqonli tushunishga, uning ijodiy, intellektual va ruhiy taraqqiyotini anglashga keng imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Freud S. "The Interpretation of Dreams". – London: Penguin Books, 2015.
- 2.Jung C.G. "Archetypes and the Collective Unconscious". – Princeton University Press, 1980.
- 3.Leontyev A.N. "Faoliyat, Ong va Shaxs". – Moskva: Nauka, 1975.
- 4.Pavlov I.P. "Vysshaya nervnaya deyatel'nost". – Moskva, 1951.

- 5.Vygotsky L.S. "Mind in Society". – Harvard University Press, 1978.
- 6.Zimbardo P., Gerrig R. "Psixologiyaga kirish". – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
- 7.Qodirov A. "Falsafa asoslari". – Toshkent: Fan, 2015.
- 8.Karimov B. "Inson psixologiyasi". – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.